

Dziewiętnastowieczni badacze i kolekcjonerzy monet halicko-ruskich.

Celem niniejszego opracowania jest prezentacja badaczy i kolekcjonerów żyjących i tworzących w XIX wieku na ziemiach polskich, których zainteresowania i praca badawczo-kolekcyjna koncentrowała się wokół mennictwa halicko-ruskiego od końca XIV do połowy pierwszego dziesięciolecia XV wieku, a więc w okresie emisji monet dla ziem ruskich z inicjatywy władców Polski i zarządców prowincji z ramienia polskich monarchów. Pierwsze monety dla ziem ruskich, które weszły w skład Królestwa Polskiego, emitować zaczęto za panowania króla Kazimierza Wielkiego (1333-1370) w stworzonej z jego inicjatywy mennicy lwowskiej (1340 r.).¹ Kolejnym władcą, którego emisje monetarne wywarły duży wpływ na stan ekonomiczny ziem ruskich był Ludwik Węgierski jako król polski (1370-1382). Obaj ci władcy emitowali: denary ruskie tzw. „puły” (w kilku odmianach, szczególnie monety Kazimierza Wielkiego) oraz kwartniki ruskie.² Monety te bite dla Rusi Halickiej w mennicy lwowskiej wzorowano na kwartnikach krakowskich, posiadały one jednak lepszą próbę (ok. 0,875). W awersie nosiły wyobrażenie ruskiego lwa i legendę: „MONETA DOI RVSCIE K” w rewersie inicjał „R” pod koroną i legendę: „REGIS POLONIAE K”. Cechą charakterystyczną tych monet jest wewnętrzna obwódka rewersu złożona z czterech połączonych łuków.³ Ten typ monet utrzymał się na Rusi Halickiej też w latach następnych za rządów Ludwika Węgierskiego (1370-1382) i Władysława Opolczyka (1372-1378), oczywiście przy zmianie inicjału władcy i legendy rewersu. Zarządca Rusi Halickiej z ramienia Ludwika Węgierskiego, książę Władysław Opolczyk (l. 1372-1378), umieszczał na awersie monet ukoronowany inicjał „L” i dookólny napis: „LODOVICI R. VNGARIE” a na rewersie lwa otoczonego napisem :”WLADISLAUS DVX”. Inny typ monet bitych we Lwowie przez Władysława Opolczyka przedstawiał na awersie inicjał „W” i napis: „WLADISLAUS DVX” a na rewersie lwa i inskrypcję: „MONETA RVSSIE”.⁴

Za panowania Władysława Jagiełły (1386-1434), kwartnik ruski uległ modyfikacji przez wprowadzenie w miejsce inicjału orła, zmianę obwódki rewersu na okrągłą i zmianę legendy na: „MONETA LEMBVRGD - WLADISLAI REGIS”. W źródłach pisanych występują także pod nazwą „groszyków” (łac.„grossiculi ruthenicales”), odpowiadają terminowi „grossi parvi”, stosowanemu niekiedy na oznaczenie kwartników krakowskich.⁵ Na wzór ruski produkcję kwartników analogicznego typu podjął także książę mazowiecki Ziemowit III (1341-1381), prawdopodobnie w Płocku.⁶ W latach 1404-1414 mennica lwowska była półgrosze stanowiące kontynuację emisji kwartników ruskich bitych w latach 1390-1404. Monety zamiast korony nosiły wyobrażenie lwa i legendę: „WLADISLAUS REX” a na rewersie: „MONETA LEMBVRD”, potem także: „MONETA

¹ Pierwsza wzmianka o monetach ruskich („... grossos computando Ruthenicales...”) zawiera przywilej Kazimierza Wielkiego z 1356 r. nadający miastu Lwów prawo magdeburskie; zob. Privilei Mista Lvova XIV-XVIII st., oprac. M. Kaprał, Lviv 1998, s.28 dok. 1.

² Moneta srebrna odpowiadająca ¼ skojca (zw. quartenses; quartarii) tzn. 1/96 grzywny srebra. W 1369 r. szacowana na 1/3 grosza; A. Mikołajczyk, Leksykon Numizmatyczny, Warszawa-Lódź 1994 s.168

³ R. Kiersnowski, Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich, Warszawa 1964, s.126 przypis 32; J. Stupnicki, O monetach halicko-ruskich, s.92 n; K. Stronczyński, Dawne monety polskie dynastii Piastów i Jagiellonów, Warszawa 1883 t.3, s.31 i n; F. Piekosiński, O monecie i stopie mennicznej w Polsce XIV i XV w., Kraków 1878 s.141.

⁴ A. Mikołajczyk, op. cit. s. 168

⁵ R. Kiersnowski, op. cit.

⁶ Tamże,

LEMBURGE[nsis]”. Wartością półgrosze lwowskie początkowo przewyższają nieco półgrosze krakowskie, uzyskując próbę IX (0,562), która jednak obniża się następnie do próby VII (0,437). Po roku 1414 produkcja tych monet nie została już wznowiona. Król Władysław Jagiełło był ostatnim z monarchów emitującym monety (kwartniki ruskie) z napisem „MONETA RVSSIE” i monet (kwartniki lwowskie) z napisem „MONETA LEMBURGE”.⁷ Według badaczy napis na kwartnikach ruskich : „MONETA LEMBURG – WLADISLAI REGIS”, akcentuje ściślejsze połączenie Rusi Halickiej, wprawdzie jeszcze nie z Królestwem Polskim lecz z królem Władysławem Jagiełłą. Ściślejsze połączenie Rusi z Królestwem Polskim nastąpiło oficjalnie dopiero po śmierci Władysława Jagiełły. 13 lipca 1434 r. na zjeździe koronacyjnym w Opatowie w myśl przyrzeczeń zmarłego Władysława Jagiełły i dawnych życzeń rycerstwa ruskiego i podolskiego utworzono dwa województwa ruskie i podolskie wraz z całą hierarchią urzędniczą, zaliczoną odtąd do koronnej i rozciągnięto na Ruś przywileje ziemskie i polskie prawo oraz sądy.⁸

I.

Pierwszą wzmiankę o monetach halicko-ruskich emitowanych przez władców Polskich zamieścił w roku 1800 **Tadeusz Czacki (1765-1813)**, istotny twórca nauki historycznej o polskiej monecie wieków średnich.⁹ W swojej fundamentalnej pracy „O litewskich i polskich prawach...” wydanej w Warszawie w 1800 r. w „Wykładzie Tablic Monet Polskich i litewskich”, pisał: „*Po wysztichowaniu Tablicy dotarłem do monety, na której jest herb Miasta Lwowa Lew z napisem „Moneta Russiae” i wielka litera „W”.* Zdaje się, że ta moneta przez Władysława Xsięcia Opolskiego nazywającego siebie Panem Rusi była bity a zatem do epoki panowania Ludwika króla należy. Jest równie moneta z podobnem także napisem i herbem tylko dodano Rex. Ten wiec drugi pieniądz przez Władysława Jagiełłę dla Rusi bity był z wzoru pierwszego. Obydwie te monety są nader rzadką pamiątką”. T Czacki w przypisie do tego fragmentu dodaje, że jedną z wyżej wymienionych monet „*wysztichować kazał J.P. Doktor Arnold w dysertacyi niemieckiej pod tytułem jednak polskim „Kopa za głowę”, Właśnie teraz [ta książka] jest w druku*”.¹⁰ Kolejnym z badaczy który poświęcił nieco uwagi monetom halicko-ruskim był **Kajetan Jabłoński (1815-1896)**, antykwariusz i kolekcjoner lwowski. Rysunki posiadanych przez siebie denarów ruskich ks. Władysława Opolczyka, zamieścił w opracowaniu dotyczącym najdawniejszych denarów polskich w 1842 roku.¹¹ K. Jabłoński, właściciel księgarni i wydawca, kolekcjonował m. in. autografy wybitnych osób, listy, dokumenty i oczywiście monety, przede wszystkim średniowieczne ruskie i emisje mennicy lwowskiej. Jego zbiór numizmatyczny w roku 1842 liczył 1100 egz. monet. Monety te sprzedał hrabiemu Ignacemu Krasickiemu (1767-1849), łowczemu koronnemu, osiadłemu w Trybuchowie. W 1847 r. K. Jabłoński opublikował katalog zbioru monet ze swojej kolekcji.¹² Drugi zbiór jaki tworzył K. Jabłoński po 1850 roku

⁷ E. Kopicki, Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych, Warszawa 1974 t. 1, cz.1, s.279

⁸ S. Kubiak, Monety pierwszych Jagiellonów 1386-1444, Wrocław 1970 s.70; R. Grodecki, S. Zachorowski, J. Dąbrowski, Dzieje Polski średniowiecznej, Kraków 1995 t.2 s.343.

⁹ R. Kiersnowski, Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich, Warszawa 1964 s.24

¹⁰ T. Czacki, O litewskich i polskich prawach..., Warszawa 1800 t.1 s. III („O monecie Polskiej litewskiej... Wykład Tablic Monet Polskich i litewskich” t. I, s.111-178, i I-XXVII); J. Ch. Arnold, Rozprawa o monetach polskich, „Nowy Pamiętnik Warszawski” 19; 1805, s.152-167; Przedruk: „Rocznik Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk” t.6; 1810, s.292-307 [Jerzy Chrystian Arnold (1747-1827) lekarz Stanisława Augusta Poniatowskiego, członek WTPN, autor pracy o monecie polskiej, zbieracz monet i medali]; zob. też: T. Czacki, O monecie polskiej i litewskiej, w: tenże Dzieła, Poznań 1843 t. 1 s.129-201.

¹¹ K. Jabłoński, Najdawniejsze denary polskie, ‘Przyjaciół Ludu’ R. 9, nr.10; 1842, s.80; zob. też: tenże, Sammlung polnischer und Polen angehender Münzen, Medaillen und d. gl., Lwów 1847

¹² K. Jabłoński, Sammlung, op. cit.

sprzedał następnie w Petersburgu.¹³ W tym samym czasie został sprzedany zbiór ponad 5000 monet i medali **Jgnacego hr. Łosia (1790-1852)**, radcy sądowego we Lwowie. Jego znaczna, gromadzona przez wiele lat kolekcja zawierała wiele unikalnych egzemplarzy monet i medali złotych i srebrnych w tym także monety polskie bite dla Rusi. Po śmierci swego bratanka Feliksa Łosia, Ignacy odziedziczył zbiór numizmatów i książek zebranych w I połowie XVIII wieku w pałacu w Narolu przez ojca Feliksa, zmarłego w 1804 roku. Część sprzedanego w 1852 roku zbioru zakupił **Franciszek Potocki (1788-1853)**.¹⁴

Spośród badaczy-kolekcjonerów XIX wiecznych najobszerniej monetami halicko-ruskimi zajął się **Jan Saturnus Stupnicki (1816-1890)**, duchowny grecko-katolicki, od 1871 roku biskup diecezji przemyskiej, samborskiej i sanockiej. Jego działalność kolekcjonerska i badawcza datuje się od 1843 roku kiedy rozpoczął gromadzenie zbioru monet i medali polskich. W 1852 roku Maurycy Dzieduszycki, opisujący zbiory numizmatyczne w Galicji, określał zbiór J. Stupnickiego na 1965 monet i 257 medali.¹⁵ Od 1855 roku J. Stupnicki rozpoczął systematyczne katalogowanie zbioru, zaopatrując obiekty dopiskami i uwagami numizmatycznymi. W 1887 roku J. Stupnicki nabył zbiór braci Pressenów, z którego ok. 700 monet dołączył do swojego zbioru.¹⁶

Podstawowy zakres badań numizmatycznych J. Stupnickiego dotyczył monet halicko-ruskich. Studiował i analizował on znane mu i posiadane przez niego egzemplarze denarów i kwartników ruskich. M. in. analizując napisy na znanych mu egzemplarzach monet Władysława Opolczyka, doszedł do wniosku, że księżę ten nie był udzielnym księciem na Rusi a jedynie zarządcą, który przez pokrewieństwo i dyplomatyczne zasługi otrzymał poszerzone uprawnienia. Na podstawie analizy napisów ustalił J. Stupnicki chronologię najwcześniejszych kwartników. Miały nimi być egzemplarze noszące inskrypcję: „LODVICI R VNGARIE WLADISLAVS DVX”, ponieważ imię Władysław na monetach drugiego typu występuje zawsze po stronie z inicjałem „W”, a w tym przypadku odwrotnie. Oprócz powyższej monety J. Stupnickiemu znane były jeszcze cztery inne odmiany. Srebro tych kwartników dochodziło do XIV próby, zaś waga oscylowała ok. 1 g, co stanowiło główną różnicę od wcześniejszych monet (o 1/3 lżejsze od kazimierzowskich).¹⁷ Najważniejsze prace opublikowane przez J. Stupnickiego dotyczyły właśnie monet halicko-ruskich i zasadniczo do dzisiaj pozostają najpełniejszym kompendium wiedzy o monetach bitych dla Rusi Czerwonej w XIV i XV wieku.¹⁸ J. Stupnicki gromadził informacje i opisywał również znaleziska monet halicko-ruskich na terenie Galicji austriackiej, ale nie tylko bo także w zaborze rosyjskim. M. in. dzięki J. Stupnickiemu badacze i kolekcjonerzy dowiedzieli się o odkryciach monet halicko-ruskich w Horodenkach, Sarnakach, Grybowicach, Sokolni, Żółkwi i Sużnicach a także we Lwowie, Bobulicach, Komarowie k/Halicza, Rohatyniu, Dobrosinie, Trembowli,

¹³ Polski Słownik Biograficzny t.10, s.258,259 [K. Lewicki, M. Tyrowicz] (dalej: PSB); Słownik Pracowników Książki Polskiej, Warszawa-Lódź, 1972, s.352

¹⁴ A. Ryszard, Denary polskie z XIVgo i XVgo wieku ze zbioru..., Wiadomości Numizmatyczno Archeologiczne (dalej WNA) R. III, Nr.4, 1891 s.246: „Hr. Łoś i Kajetan Jabłoński wykrywają denary miedziane Rusi...”

¹⁵ „Dziennik Literacki Lwowski” Nr.22; WNA Nr.1, 1891, s.158.

¹⁶ Adolf Pressen (ur.1826) i Józef Pressen (zm.1871 r.), zebrali kolekcję monet ,medali i koronatek. Zbiór monet szczególnie ruskich i halicko-ruskich liczył 2111 szt., medale liczyły 105 szt. i koronatki 146 szt.. Do unikalnych monet należały: denar Kazimierza Wielkiego z literą „K”, półgrosz litewski z 1508 roku, dukat z 1547 r. i talar gdański Jana III Sobieskiego; zob.: F. Jaworski, Wieczory numizmatyczne r 1856 w: Z Ziemi Naszej, Lwów 1910 nr.5, s.37; W. Chomiński, Lwowskie zbiory numizmatyczne w XIX wieku, w: Zapiski Numizmatyczne, Lwów 1925, z.1.

¹⁷ A. Musiałowski, Mennictwo polskie Ludwika Węgierskiego i Jadwigi, ruskie i wieluńskie Władysława Opolczyka oraz mazowieckie Ziemowita, w: PiMMAiE[NK], 5: 1985, s.57-58

¹⁸ J. Stupnicki, O monetach halicko-ruskich, Biblioteka Ossolińskich, Lwów 1865 t. 7 s.64-179; wersja w języku niemieckim: Rothrusische Münzen polnischer Könige in: Wiener Numizmatische Monatshefte, 1866, t.2 s.222-261; tenże, Denary koronne XIV-XV wieku ustęp z numizmatyki polskiej, Lwów 1850 (przedruk: „Pamiętnik Literacki”, Lwów 1850 nr.9,10,11)

Bakowcach.¹⁹ J. Stupnicki w roku 1872 porządkował przez pewien czas zbiór numizmatów Zakładu Ossolińskich we Lwowie i dzięki niemu opracowano sposób ułożenia i przechowywania zbioru. W 1890 roku został czynnym członkiem Towarzystwa Numizmatycznego w Krakowie, co prawda już wówczas nie uczestniczył aktywnie w pracach Towarzystwa ze względu na pogarszające się zdrowie, to cenna jest jego ówczesna korespondencja i recenzje opracowań numizmatycznych.²⁰

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIX wieku we Lwowie, wśród wielu kolekcjonerów-numizmatyków w mennictwie halicko-ruskim specjalizował się także **Nikodem Ferdynand Wysocki (ur.1856 lub 1848 – zm. 1910)**. Kolekcjonowanie monet ten oficer wojsk austriackich i kierownik Urzędu Loteryjnego we Lwowie, rozpoczął od ok. 1870 roku, po 1878 kolekcjonował tylko monety polskie a od 1880 r. wyłącznie bite w mennicy lwowskiej. W roku 1882 jego kolekcja liczyła 1700 egz. monet. Z których pozostawił trojaki lwowskie i monety halicko-ruskie, resztę sprzedając w tym roku w antykwariacie Mirosława Kurnatowskiego w Krakowie. Po śmierci właściciela zbiór przejął B. Orzechowicz a następnie Muzeum Narodowe im. Jana III Sobieskiego we Lwowie. Obecnie Muzeum Historyczne we Lwowie posiada 400 egz. monet Rusi Czerwonej z kolekcji N.F. Wysockiego.²¹ N. F. Wysocki przy udziale Rudolfa Mękickiego opracował katalog własnych zbiorów i wydał go drukiem w 1882 roku. Katalog ten nie ma charakteru naukowego jest li tylko rejestracją zgromadzonych przez kolekcjonera monet polskich w tym monet halicko-ruskich.²²

Dziewiętnastowiecznym historykiem, którego uwagi dotyczące mennictwa halicko-ruskiego miały charakter pionierski i wniosły istotny wkład do badań nad monetami Rusi Czerwonej, był **Franciszek Piekosiński (1844-1906)**, prawnik, historyk, heraldyk, sfragistyk i numizmatyk krakowski, autor fundamentalnej pracy „*O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV i XV wieku*” (1878), opartej o pionierskie badania Piotra Kunsta (1840-1895), współzałożyciela Towarzystwa Numizmatycznego w Krakowie, metalurga i naczelnika Urzędu Probierczego w Krakowie, badającego próby srebra w monetach polskich.²³

F. Piekosiński zakresem swoich badań numizmatycznych objął całość polskiej numizmatyki średniowiecznej.²⁴ Dla numizmatyki polskiej późnego średniowiecza prace F. Piekosińskiego tak jak J. Stupnickiego, miały charakter pionierski i stanowią punkt wyjścia dla wszystkich późniejszych badań. Dotyczy to również mennictwa halicko-ruskiego.²⁵ Przykładem wniosków badawczych będących impulsem do dalszych badań stały się ustalenia F. Piekosińskiego dotyczące kwartników wybijanych dla ziem ruskich za panowania króla

¹⁹ J. Stupnicki, Aus Galizien in.: Wiener Numismatische Monatshefte, 1866 t. 2, s.41-44 (znaleziska z 1865 roku); tenże, O monetach halicko-ruskich, op.cit.; tenże, O dwóch wykopaliskach starych monet w Galicji, „Biblioteka Warszawska” 1850, t.3 s.561-563; M. Kotlar, Znalaziska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR. Materiały, Wrocław 1975 poz. 40, 49, 87, 89, 115, 116, 131, 139,; zob. też: F. Piekosiński, O monecie i stopie menniczej w Polsce XIV i XV w., Kraków 1878 s.104

²⁰ A. Ryszard, WNA Nr.1, 1891 s.158, zob też: W. Chomiński, Lwowskie zbiory numizmatyczne, op .cit. s.8-12; „Dziennik Literacki” Nr.25, 1852 s.196 (M. Dzieduszycki); J. Strzałkowski, Zbiory polskich monet i medali, Łódź 1991 s.120-121.

²¹ J. Strzałkowski, Zbiory polskich monet i medali, op .cit. s.136

²² F. Wysocki, Katalog zbioru monet polskich, Lwów 1882; F. Jaworski, Dookoła mennicy lwowskiej (śp. Ferdynand Wysocki i zbiór monet ruskich i lwowskich), „Na Ziemi Naszej” Lwów [1910] s.175-176.

²³ Franciszek Piekosiński, historyk od 1891 r profesor UJ w latach 1892-1906 był dyrektorem Archiwum Akt Grodzkich i Ziemskich w Krakowie, obok naukowych prac historycznych był również wydawcą źródeł średniowiecznych m.in.: Kodeksu Dyplomatycznego katedry krakowskiej (t.1-2, 1874-1883), Kodeksu Dyplomatycznego Małopolski (t.1-4, 1876-1905), wydawnictwa Monumenta Medii Aevi Historica (t.1 1874, t.5 1879, t.6 1882, t.8-10, 1883-1887, t.17, 1905)

²⁴ M. Gumowski, Der Franciszek Piekosiński rys życia i prac, WNA 1906, s.505-512; WNA 1907, s.543-548 (tam bibliografia prac numizmatycznych); Tenże, Franciszek Piekosiński jako numizmatyk, „Kwartalnik Historyczny”, 1908, s.271-288;

²⁵ F. Piekosiński, O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV i XV wieku, Kraków 1878.

Władysława Jagiełły. Ustalenia te podsumował i uzupełnił obecnie Stanisław Kubiak w opracowaniu poświęconym monetom pierwszych Jagiellonów.²⁶ Potwierdza on przypuszczenia J. Stupnickiego, że kwartniki ruskie zaczęto wybijać przed 1390 r. Na podstawie analizy dokumentów lwowskich J. Stupnicki stwierdził, że w ostatnim dziesięcioleciu XIV wieku występuje dużo wzmianek o grzywnach i groszach ruskich a także coraz częstszy jest sposób przeliczania – obrachunek wg ruskiej monety co może przemawiać za tym, że przed r 1400 wybito na nowo znaczną jej ilość. W 1387 r. królowa Jadwiga wraz z rycerstwem małopolskim odebrała Węgrom Ruś Halicką wraz z zachodnią częścią Podola. Celem pozyskania aprobaty mieszkańców tych ziem nie omieszkała potwierdzić zaraz przywilejów i swobód nadanych przez poprzedników. Jest zupełnie prawdopodobne, że w tym czasie Ruś Czerwona uzyskała zezwolenie na wybijanie własnej monety.²⁷ Naturalnie trochę czasu mogło zająć ponowne zorganizowanie działalności menniczej, dlatego też pierwszych emisji kwartników ruskich nie należy się chyba spodziewać wcześniej niż w 1388 roku. F. Piekosiński dla kwartników ruskich emitowanych za czasów Ludwika Węgierskiego ustalił przeciętną wagę 1,12 g. Datował emisję pierwszych kwartników ruskich Władysława Jagiełły na lata 1396 i 1398. Ustalił także chronologię emisji półgroszy lwowskich Władysława Jagiełły. Wyróżnił wśród półgroszy lwowskich trzy typy licząc za kryterium zawartość w nich srebra.²⁸ W odniesieniu do najwcześniejszych monet halicko-ruskich emitowanych przez Kazimierza Wielkiego, F. Piekosiński ustalił także ich próbę odpowiadającą kwartnikom koronnym tego władcy. Swoją analizę monet halicko-ruskich, jak też ustalenie nowych typów monet, obok różnicy rysunków, opierał przede wszystkim na różnicy w zawartości srebra i w odniesieniu do analogicznych monet koronnych wybijanych równocześnie z monetami halicko-ruskimi.²⁹

Nowy etap w badaniach nad polską numizmatyką średniowieczną otworzył swoimi opracowaniami **Kazimierz Stronczyński (1809-1896)**, urzędnik Królestwa Polskiego, historyk, inwentaryzator zabytków architektury, badacz dziejów monety polskiej, autor fundamentalnych dla średniowiecznej numizmatyki polskiej dzieł: „*Pieniądze Piastów od czasów najdawniejszych do roku 1300*” (1847) i „*Dawne monety polskie dynastii Piastów i Jagiellonów*” (t.1-3, 1883-1885). Ta ostatnia praca stała się sprawdzianem jego metody badawczej, przyniosła pierwszy usystematyzowany wykład całokształtu polskiej numizmatyki średniowiecznej, a jego ustalenia w większości pozostały do dzisiaj wiążące lub stanowią punkt wyjścia dla dalszych szczegółowych badań.³⁰ W części trzeciej opracowania K. Stronczyńskiego „*Dawne monety Polskie dynastii Piastów i Jagiellonów*”, autor zaprezentował całość dostępnych mu informacji o monetach halicko-ruskich Kazimierza Wielkiego, Ludwika Węgierskiego, Władysława Opolczyka i Władysława Jagiełły. Wiadomości o monetach ruskich tych emitentów poprzedzone są krótką charakterystyką historyczną czasów w jakich emitowano monety jak też genezą emisji monet dla Rusi przez w/w władców i zarządców prowincji. Po wstępie historycznym w pierwszej kolejności omówione zostały kwartniki oraz miedziane denarki ruskie, ich odmiany, rysunki oraz stan dotychczasowej wiedzy o tych rodzajach monet.³¹ W dalszej części opracowania K. Stronczyński omawia kwartniki ruskie Ludwika Węgierskiego jak i denary miedziane w dużej liczbie znalezione przy oczyszczaniu koryta rzeki Pełtwi we Lwowie, oraz monet ruskie

²⁶ S. Kubiak, *Monety pierwszych Jagiellonów (1386-1444)*, Wrocław 1970 s.69-76

²⁷ S. Kubiak, op. cit. s.69

²⁸ F. Piekosiński, *O monecie i stopie menniczej...*, op. cit. s.145,146, 149, 150, 295

²⁹ S. Kubiak, op. cit. s.72 przypis 142

³⁰ R. Kiersnowski, *Kazimierz Stronczyński w stulecie śmierci 1896-1996*, „Wiadomości Numizmatyczne”(dalej WN) R.XL, 1996, z.3-4, s.121-127; zob. : M. Dobrzański, *Śp. Kazimierz Stronczyński archeolog-numizmatyk*, „Tygodnik Piotrkowski” Nr.24, 1897, Nr.46; Kazimierz Stronczyński. *Numizmatyk, sfragistyk i inwentaryzator zabytków*. Materiały z sesji naukowej Piotrków Tryb. 1983, Łódź 1986

³¹ K. Stronczyński, *Dawne monety...*, t.III s.30-31, Atlas tabl. 23-35.

emitowane przez Władysława ks. Opolskiego, zarządcę Rusi za panowania Ludwika Węgierskiego.³² Kolejne monety halicko-ruskie rozpatruje K. Stronczyński w rozdziale dotyczącym panowania Władysława Jagiełły. Na wstępie podkreśla kilka istotnych faktów dotyczących polityki Władysława Jagiełły wobec Rusi, akcentując fakt, że pod jego panowaniem Ruś zachowała dawny swój samorząd i że emisja monet oddzielnych dla Rusi miała miejsce po raz ostatni za panowania właśnie tego monarchy i odbywało się to w mennicy lwowskiej „*tak jak za czasów księcia Władysława Opolskiego oraz króla Ludwika*”³³ Prezentację monet ruskich Władysława Jagiełły rozpoczyna K. Stronczyński od „*Półgroszków czyli Groszyków Ruskich*”, monet srebrnych posiadających „*wymiar od dawnych kwartników Ruskich mniejszy, srebro [zaś] od 14tej do 12 tej próby*”.³⁴ Następnie prezentuje „*Półgroszki czyli Groszki Lwowskie*” i jak stwierdza w komentarzu: „*Sprawiedliwie ksiądz Stupnicki w rozprawie swojej o ówczesnych Ruskich monetach uważa, że tych półgroszków nie należy poczytywać za pieniądz miasta Lwowa, ale za Królewski we lwowskiej mennicy wybity i że zamieszczony na nich napis ma takie samo znaczenie jak „grossi Cracovienses” na groszach Kazimierza Wielkiego*”.³⁵ K. Stronczyński powołuje się także na opinię F. Piekosińskiego, że napisy na monetach odnoszące się do Krakowa czy Lwowa nie określają miejsca ich wybitcia, ale jednostkę monetarną Krakowską, ruską lub lwowską,³⁶ czyli ustaloną prawnie i umownie przyjętą ilość kruszcu zawartą w znaku pieniężnym, odgrywającą rolę punktu odniesienia do innych systemów monetarnych oraz obowiązujących cen.

Monety lwowskie były jak twierdzą badacze przejawem stopniowego zanikania odrębności samorządowej dawnej Rusi Czerwonej i jej coraz pełniejszej integracji z ziemiami Korony. Nie jest to moneta miejska. Jak podkreślał właśnie F. Piekosiński i potwierdzał słuszność jego opinii K. Stronczyński, moneta lwowska nie oznacza monety miasta Lwowa, lecz „*monetę emitowaną na stopę lwowską*”.³⁷ K. Stronczyński za F. Piekosińskim przyjmuje także podział Groszyków lwowskich na trzy zasadnicze grupy stosownie do próby srebra z jakich zostały wybite. Co do innych rodzajów monet halicko-ruskich K. Stronczyński przyjął m.in. w swoim opracowaniu że miedziane denary ruskie z literą „W” pod koroną na awersie wyemitowane zostały za panowania Władysława Jagiełły, stwierdzając że moneta ta jest „*po obu stronach tak zwany numizmatycznym bękartem (nummus adulterinus) wybitym po jednej stronie stemplem Jagiełły a po drugiej przedawnionym stemplem Władysława Opolczyka, który pod panowaniem tego króla żadnej już władzy nie miał na Rusi...*”³⁸

II.

Poza wymienionymi wyżej badaczami-numizmatykami, zajmującymi się mennictwem halicko-ruskim XIV i XV wieku, należy przypomnieć jeszcze trzy osoby związane zarówno z badaniami nad mennictwem ruskim jak i opracowaniem monet ruskich znajdujących się w ich kolekcjach. Pierwszy z tych badaczy-numizmatyków to **Wiktor Windyk Wittyg (zm. 1921 r.)**, kolekcjoner i badacz monet piastowskich i polskich pieczęci miejskich, członek

³² K. Stronczyński, op. cit. s. 33, 37-41.

³³ K. Stronczyński, op. cit. s.63

³⁴ K. Stronczyński, op. cit. s.64

³⁵ K. Stronczyński, op. cit. s.65

³⁶ K. Stronczyński, op. cit.

³⁷ A. Mikołajczyk, op. cit. s.145; J. Męcki, Monety Rusi Czerwonej w XIV – XV w., Warszawa 1983 s.13,15.

³⁸ Obecnie przyjmuje się, że emisje miedzianych denarów ruskich z literą „W” pod koroną na awersie przynależne są do mennictwa ruskiego Władysława ks. Opolskiego, natomiast Władysław Jagiełło emitował dla Rusi tylko kwartniki ruskie i kwartniki lwowskie; E. Kopicki, Katalog podstawowych typów monet, op. cit. t.1, cz.1 s.279; tenże, Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych, Warszawa 1995 cz.1 s.140, poz. 3049, 3065.

Towarzystwa Numizmatycznego w Krakowie, autor wielu artykułów numizmatycznych publikowanych w czasopismach fachowych, a także opracowań sfragistycznych dotyczących pieczęci miejskich.³⁹ W. W. Wittyg był także ofiarodawcą dużego zbioru sfragistycznego i skarbu monet wczesnośredniowiecznych znad Drwęcy dla Muzeum Czapskich w Krakowie. Co do monet ruskich, szczególnie interesowały go monety ruskie emitowane przez Władysława ks. Opolskiego, dał temu wyraz m.in. w recenzji zamieszczonej w „Kwartalniku Historycznym”, dotyczącej pracy rosyjskiego numizmatyka W. Ulanieckiego, poświęconej mennictwu polskiemu na Rusi Halickiej w XIV i XV w.⁴⁰ W. W. Wittyg przyjął m.in. opinię W. Ulanieckiego, że emisja monet miedzianych na Rusi przez władców polskich miała ścisły związek ze stosunkami handlowymi Rusi z Bizancjum. Przyjął także, że miejscem emisji tych i innych monet był Halicz, który w owym czasie znaczeniem wyprzedzał Lwów.⁴¹

Kolejnym z badaczy-kolekcjonerów, który stworzył przede wszystkim wspaniały zbiór monet polskich zawierający również monety halicko-ruskie XIV-XV w., był **Emeryk Zachariasz Mikołaj hr. Hutten-Czapski (1828-1896)**, historyk sztuki, kolekcjoner, numizmatyk. Opublikował on monumentalny katalog zgromadzonych przez siebie zbiorów, w którego tomie trzecim zawarte są opisy monet halicko-ruskich, pozostających w jego kolekcji. Są to: kwartnik ruski Kazimierza Wielkiego [„+ MONETA DOI. RVCZIE:K”] (poz. 5614 i także tom I poz. 153), denary miedziane ruskie tego władcy (poz. 5616, 5617, 5618), kwartnik ruski i denar ruski Ludwika Węgierskiego (poz. 5629 i 5630), kwartnik, półgrosz i denar ruski Władysława ks. Opolskiego (poz. 5631, 5632, 5633).⁴² Katalog E. hr. Hutten-Czapskiego rejestruje monety ruskie emitowane przez Władysława Jagiełłę (tom I poz. 166-168), są to półgrosze ruskie i lwowskie tego władcy.⁴³

Obszerniejszy opis mennictwa halicko-ruskiego władców polski w katalogu E. hr. Hutten-Czapskiego dotyczy jedynie panowania Kazimierza Wielkiego. Autor podaje tu wyłącznie zasadnicze informacje dotyczące monet ruskich tego władcy, ich rodzajów i miejsc emisji. O pozostałych władcach Polski emitujących monety na Rusi wspomina autor szerzej bezpośrednio przy opisie poszczególnych monet w katalogu kolekcji.

Większość z przedstawionych powyżej prac badaczy-numizmatyków XIX wieku, odnoszących się do mennictwa halicko-ruskiego, zachowało swoją aktualność do dzisiaj. Szczególnie prace pionierskie **J. Stupnickiego**, **F. Wysockiego** (w pierwszej kolejności pozostający w rękopisie katalog monet halicko-ruskich), oraz **K. Stronczyńskiego** czy **F. Piekosińskiego**. Są one po dziś dzień cytowane, analizowane i stanowią inspirację do badań szczegółowych nad mennictwem halicko-ruskim. Obszernie odnoszą się do nich współcześni

³⁹ m.in.: W. Wittyg, O denarach koronnych z XIV w. aż do panowania Władysława Jagiełły, „Ateneum” t.3, 1886, s.349-351; Tenże, Znaki pieczętnie (Gmerki) Mieszczan w Polsce w XVI i zaraniu XVII wieku, Kraków 1907.

⁴⁰ V. Ulaniecki, Monety Čekannyje polskimi kordami dla Galickoj Rusi v XIV i XV v., „Trudy Moskovsogo Numizmatičeskogo Obščestva, Moskva 1893 t. 1 s. 119-153; rec. W. Wittyg, „Kwartalnik Historyczny” 1893, s.304-305.

⁴¹ A. Musiałowski, Mennictwo, op. cit. s.58.

⁴² E. hr. Hutten-Czapski, Catalogue de la collection des medailles et monnaies polonaises, St. Petersbourg-Cracovie, 1880 t. III s. 10-13.

⁴³ Tamże t. I s. 16

badacze tematu na czele z **R. Kiersnowskim**,⁴⁴ **N.F. Kotlarem**,⁴⁵ **S. Kubiakiem**,⁴⁶ **J. Mękickim**⁴⁷.

Odrębną monetę halicko-ruską przestano emitować po zamknięciu mennicy lwowskiej w 1414 roku. Ruś Czerwona jako część składowa Korony miała już od tej pory wspólnie z nią zintegrowaną monetę. Panujący w Polsce aż do rozbiorów Rzeczypospolitej uważali siebie również i za panujących książąt ruskich co uwzględniano w napisach na monetach: „DEI GRATIA REX POLONIAE< MAGNUS DUX LITUANIAE, RUSSIAE etc. etc....”.

Niedługo po zamknięciu mennicy lwowskiej król Władysław Jagiełło wydał dwa rozporządzenia (w 1421 i 1422 r.) co do likwidacji fałszywej monety halicko-ruskiej i innej. wszyscy posiadający monetę fałszywą zmuszeni byli do okazania swoich zasobów a specjalnie powołane komisje eliminowały z nich monety półgroszowe, miedziane i z „*lichego srebra wybite*”. Wszystkie znalezione monety fałszywe przetopiono a metal z nich uzyskany zwrócono właścicielowi. W czasie tej operacji przetopiono prawdopodobnie sporo monety ruskiej i lwowskiej.⁴⁸ Na tym zakończyły swój żywot monety bite przez władców Polski odrębnie dla Rusi Czerwonej.

⁴⁴ R. Kiersnowski, Pradzieje grosza, Warszawa 1975

⁴⁵ N.F. Kotlar, K voprosu o pravnom položenii lvovskogo monietnogo dvora v XIV-XV stoletiach, „Numizmatika i Sfragistika, nr. 2; 1965; tenże, Problemy i osnovanije itogi isledovanij moniet Červonoj Rusi, Tamże nr.2; 1965, tenże, Moniety Červonoj Rusi v dieńeznom obroščeni Polskovo gosudarstva v konce XIV-XV stoletia, „Numizmatika i Epigrafika, t.5; 1965; Tenże, znaleziska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainskiej SSR, Wrocław 1975.

⁴⁶ S. Kubiak, Monety Pierwszych Jagiellonów 1386-1444, Wrocław 1970

⁴⁷ J. Męcki, Monety Rusi Czerwonej w XIV-XV w., Warszawa 1983

⁴⁸ J. Męcki, op .cit. s.16